

Comissió
Interuniversitària
de Llenguatge
Administratiu
i Jurídic

Actes de la V Jornada (15 d'abril de 2005)

Confonem gènere i sexe?

Llenguatge no sexista: fenomen, límit i aplicació

Taula rodona: «Confonem gènere i sexe? El sexisme en el llenguatge: delimitació del fenomen»

Hi han participat *M. Jesús Izquierdo*, de la Facultat de Ciències Polítiques i de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona; *Esther Mitjans*, de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona; *Anna Solà*, de l'Institut Català de la Dona; *Eulàlia Lledó*, de l'Institut d'Educació Secundària Les Corts; *Rafael Bisquerra*, de la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona, i *Agustí Pou*, de la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona, que ha actuat de moderador.

Agustí Pou. Comencem la taula rodona amb quatre idees que em semblen interessants per al debat sobre el qual giraran les intervencions. D'entrada, voldria fer notar que el mateix tema de la taula rodona està formulat sobre una pregunta. Això suggereix que en l'enfocament i el tractament del llenguatge sexista hi pot haver una certa confusió, un error de discerniment entre el sexe del subjecte designat per una paraula o expressió i el gènere de les paraules, com ara *persona*, *autoritat*, o paraules protocol·làries com *sa senyoria*, que són de gènere femení i, en canvi, inclouen els dos sexes. O bé expressions de l'estil *alt càrrec* o *membre electe*, que són masculines i, en canvi, també inclouen persones dels dos sexes.

Arran d'això sembla que la pregunta que es formula indica també la confusió entre el gènere gramatical i el sexe de les persones designades amb aquestes paraules o expressions. Per tant, aquesta pregunta i la resposta són lingüístiques i s'haurien de resoldre amb categories lingüístiques. De tota manera, em sembla força obvi que la qüestió depassa llargament la lingüística i s'endinsa en altres camps de les ciències socials. A tall de presentació, voldria esmentar només un parell de nocions o conceptes a propòsit del llenguatge sexista que els ponents, amb molt més coneixement de causa que jo, desgranaran després. En primer lloc, voldria esmentar el llenguatge no sexista com a llenguatge de consens, de pacte. Cal ubicar l'esforç per arribar a un llenguatge no sexista dins un marc de consens lingüístic més general, que malda per un discurs públic no exclouent, reflex de la cultura d'una societat democràtica que veu justament en la diversitat dels components, com per exemple ètnics, religiosos, racials i també sexuals, un factor de riquesa. En aquest sentit, el llenguatge no sexista, com a no racista, no xenòfob o pluricultural, constituiria un aspecte més d'un pacte lingüísticosocial per tal que la pluralitat quedi reflectida en la dimensió comunicativa, cultural i simbòlica de la llengua. Des d'aquesta perspectiva els ponents ens ajudaran a aclarir i delimitar què s'entén en un context lingüístic per nocions o conceptes com *androcentrisme*, *sexisme* o *desigualtat home-dona*.

Vull notar també, i en demano l'opinió als ponents, que aquest objectiu integrador també ha estat contestat per qui considera que el llenguatge no sexista o el llenguatge políticament correcte i perfectament polit no fa sinó distreure i amagar el problema real de la discriminació de la dona. El resultat seria la utilització d'un codi tan polit sociolingüísticament com escàs, en tant que revulsiu transformador de les mentalitats androcèntriques o sexistes. Sobre aquests aspectes seran molt benvingudes les aportacions de la sociologia i la pedagogia. Fins a quin punt l'ús del llenguatge anomenat *políticament correcte* en aquest camp serveix més per a l'adopció d'una actitud superficial epidèrmica, o fins i tot pseudoigualitària, que no pas per a un criteri substancial d'igualtat home-dona?

Un segon aspecte que volia comentar, i que també em sembla molt important, atès el lloc on fem aquest acte, és l'abast del principi d'igualtat projectat sobre l'ús del llenguatge. A mesura que l'expressió lingüística adquireix un valor cabdal com a eina professional dels juristes,

l'objectivitat de la llengua —és a dir, del seu instrument de treball— passa a ser el tret discursiu del principi d'igualtat que impregna tot l'ordenament jurídic i els actes d'aplicació del dret. Les implicacions del principi ens poden ajudar a delimitar què és *llenguatge sexista* i quines potencialitats té el llenguatge contra el fenomen sexista; sense oblidar que la igualtat, precisament, té per objectiu preservar la diferència en el si de l'entramat de les relacions jurídiques. Així, destacaria que la igualtat com a igualtat de tracte entre home i dona proscriu pràctiques lingüísticojurídiques que comporten una pèrdua d'objectivitat del text i a la fi una posició androcèntrica que situa l'home com a centre del discurs. Aquest és l'estil d'enunciats com «una cimera de primers ministres i presidents europeus», on es veu exclòs el gènere femení. Un segon punt és que la igualtat com a no-discriminació impedirà que el text situï les dones en una posició de desprestigi, de l'estil d'enunciats com «els metges i les infermeres», «els directors generals i les seves secretàries», categories laborals com «dones de la neteja» o en l'àmbit europeu «els mandataris europeus i les seves esposes».

Ambdós fenòmens, la igualtat de tracte i la no-discriminació, es corresponen amb el que s'anomena *invisibilització de la dona* i *visibilització negativa*. Finalment, aquest principi d'igualtat projectat sobre el llenguatge també implicaria la possibilitat de fer una discriminació positiva, una mesura d'igualtat real. Es pot traslladar al text jurídic introduint formes que adoptin la flexió femení/masculí o en què prevalgui clarament el gènere femení. En aquest cas, la llengua adopta una voluntat transformadora de les mentalitats a les quals al·ludíem abans.

També des d'aquesta perspectiva jurídica hi ha qui pensa que el llenguatge, llevat dels excessos més barroers i moltes vegades relacionats més amb el fons del text que no pas amb la forma, pot aportar ben poc a la igualtat entre home i dona. Novament es considera que el que ha de prevaler és la igualtat real entre dones i homes, i no la igualtat nominal, que seria la que en el paper vol igualar allò que en les relacions reals es regeix per un tracte discriminatori. Plantejo també aquesta qüestió als ponents.

Però tornem al títol «Confonem gènere i sexe?» i als dubtes que comporta. La pregunta ens condueix a plantejar-nos que la mateixa delimitació del fenomen del llenguatge sexista ocupa un espai amb contorns molt poc precisos. Sabem que existeix; en comprovem les mostres en els exemples que ens dona molta documentació, molts textos d'ús corrent de la vida real; estem d'acord que hem de trobar solucions comunicatives adients; però, per contra, alguns —entre els quals m'incloc— no podem calibrar l'abast del fenomen sexista en la llengua perquè no sabem jutjar moltes vegades aquestes conductes lingüístiques com a sexistes o no sexistes. La pregunta és: quines categories o usos del llenguatge podem establir com a sexistes o androcèntrics? La resposta ens ajudarà a cercar les solucions més adequades per a cada cas, solucions que en els darrers temps, afortunadament, han proliferat a través d'una bibliografia amplíssima. Apunto alguns d'aquests aspectes:

El principal escull és que, com a mínim en les llengües romàniques, el masculí funcioni com a genèric per a ambdós sexes. S'han aportat diverses solucions, però que també tenen problemes, com ara la barra de flexió de gènere, les dobles formes, els conceptes englobants; hi ha problemes de concordança amb pronoms, demostratius, etc. O també altres qüestions com la marca de gènere femení per a masculins que no designen un sexe, per exemple *una alt càrrec* o *una membre d'un jurat*. També la feminització d'oficis, ocupacions i professions, etc.

Cal doncs, al meu entendre, buscar equilibris difícils entre la gramàtica i el respecte a la diversitat, entre la finalitat comunicativa de la llengua i la voluntat per una societat descrita de forma igualitària. En definitiva, entre un llenguatge que enfonsa les arrels en un món dominat per la presència pública dels homes i un llenguatge que vol, al contrari, visibilitzar la presència de la dona. Aquest i altres són els equilibris que demano que ens expliquin els ponents.

Abans de començar voldria llegir un text que m'ha sobtat aquest matí quan venia amb metro, que parlava del tramvia: «el tramvia enamora les dones joves pel seu fàcil accés». I un dels enunciats posava: «elles el prefereixen perquè és pràctic per pujar amb cotxets i carros de la compra». Fa referència al sexisme en la forma, però, segurament, fa molta més referència al sexisme en el fons.

M. Jesús Izquierdo. És cert que actualment sentim incomoditat quan ens hem de referir a una col·lectivitat que està formada per homes i dones, i moltes vegades ens belluguem en el camp del dubte i la inseguretat; però, també, mostrem una actitud molt afirmativa de voler diferenciar homes i dones cada cop que una col·lectivitat està formada per homes i dones. És

com si esperéssim que la manera com es tracten homes i dones en el llenguatge tingués un efecte sobre la societat. Jo sobre això em sento dubtosa i no podria afirmar ni una cosa ni l'altra. Sabem que hi ha moltes cultures en què el llenguatge no diferencia gèneres i són indiscutiblement cultures sexistes; però, d'altra banda, donar instruccions sobre com la gent ha d'expressar-se i comunicar-se pot ser una manera de censura indirecta. Sabem que la democràcia és la disposició a parlar els uns amb els altres i, fins i tot, a escoltar el que no ens agrada —cosa de la qual en aquests moments estem força mancats, perquè hi ha poca disposició a escoltar allò que no ens agrada i es confon la paraula amb l'acció. Respecte a això, penso que si una mesura per eliminar el sexisme suprimeix la possibilitat que la gent expressi clarament el que vol, el que sent, el que desitja i el que espera dels altres, es pot generar un dèficit democràtic. La democràcia és escoltar i parlar, i resoldre els problemes parlant. A vegades prendre cert tipus de mesures, sobretot en l'àmbit cultural, pot ser una manera d'impedir que la gent expressi clarament, obertament, allò que necessita i que vol, i que per tant s'enfronti al conflicte. Penso que el conflicte latent entre homes i dones, existent per raons òbvies —estem guanyant un 30 % menys de mitjana que els homes, dificultats a la feina, etc.—, no es resol dient als homes que parlin correctament. És útil, ja que la bona educació ajuda molt a parlar; però no crec que es resolgui així, sinó dient clarament què volem, perquè no canviem de lloc, en què estem disposats a cedir els uns i els altres. Per tant, suposo que hem d'anar construint lentament la manera de superar el sexisme i com superar-lo en el llenguatge.

Des del punt de vista purament jurídic, l'article 14 de la Constitució diu que no s'ha de practicar discriminació per raó de sexe, amb la qual cosa s'acaba la conversa. Però no es pot concebre que un document, particularment un d'oficial, quan s'està referint a una col·lectivitat formada per homes i dones, utilitzi el masculí per referir-se a tot el conjunt. Però el que possiblement és més important és veure com ho fem per millorar les coses, com ho fem perquè les dones finalment sortim d'aquest tipus de marginació social. Hi ha moltes maneres de matar, i possiblement la situació social de la dona és una mort social, en el sentit que si llegim el diari, per exemple, només cal veure on som majoritàries. No estem vives socialment, i això es veu en els mitjans de comunicació; en quines són les persones de referència per prendre decisions o elaborar opinions, etc. I aquest seria el problema de fons: el de la mort social de la dona.

Però des del punt de vista teòric —i això em correspondria a mi com a sociòloga—, ens referim contínuament al sexe com una cosa que ve donada i al gènere com una cosa construïda socialment. Per tant, estem suposant que, a priori, hi ha dones i homes que tenen una existència prèvia a l'existència mateixa de les relacions socials, i que poden trobar-se en situacions sexistes i en situacions no sexistes. Si és el cas generalitzat, com l'és, que es produeixen situacions sexistes, es tracta d'eliminar el sexisme que danya un o altre col·lectiu. Aquesta és una de les maneres possibles de contemplar-ho i té implicacions respecte de la resposta que donem des del punt de vista del llenguatge.

L'altra manera de considerar-ho és que les entitats *home* i *dona* són de caràcter epifenomènic, és a dir, són el resultat de relacions de poder; no existeixen homes i dones, sinó que les relacions de poder construeixen homes i dones. Per tant, l'eliminació del sexisme no seria tant que hi hagués igualtat entre les dones i els homes, com que desaparegués la pertinència de classificar la població en aquests dos subconjunts, perquè entenem que *dona* i *home* és un efecte de poder.

Per entendre'ns, si volem separar *sexe* de *gènere*, podríem entendre que *sexe* és una forma de classificar la gent, que no té una entitat en si. No dic que no hi hagi diferències anatòmiques susceptibles de ser classificades i que fan referència a la procreació. És obvi que la diferenciació sexual es produeix en els caràcters sexuals primaris i, si m'ho permeteu i no us ofengueu, quan classifiquem per sexe estem classificant testicles i ovaris, en el sentit que la referència última per establir la classificació és si la persona té testicles o ovaris. Per tant, dir que les dones són un sexe o que els homes són un altre sexe és *prendre la part pel tot*. I prendre una part extraordinàriament important en una espècie de reproducció sexuada, que té a veure amb la procreació, pel tot de la persona, que no se circumscriu a les activitats reproductives.

El sexe no té una entitat en si, sinó que és un sistema classificador que redueix el tot a la part: el tot de la diferència anatòmica relativa a la procreació a la part. I és molt pertinent quan estem parlant de la procreació de les espècies, sigui la humana o la bovina, però no és tant important si estem parlant d'altres dimensions. Què fa important, doncs, la classificació? Que opera en forma de sistema d'etiquetatge. Durant el període nazi el gran problema que generaven els jueus, deixant de banda el fet que els volguessin exterminar, perquè ara no entraré en la història del fenomen, era poder reconèixer-los, perquè resulta que es podia confondre un jueu amb un ari i

això creava un problema enorme. Com es va resoldre? Posant-los una estrella de David. I en aquest sentit, les diferències anatòmiques operen com una etiqueta que té un propòsit social, el d'adscriure a la persona portadora de l'etiqueta una posició social, unes expectatives formulades respecte d'ella o ell, una valoració, unes suposades disposicions, etc.

Algú diria que d'acord, però el sexe continua sent-hi. És una de les concepcions de la relació entre naturalesa i societat que està discutida, fins i tot, des de la biologia. En principi, quan parlem de sexe i gènere caiem en una visió additiva, la més dominant: prenem un sexe i un gènere i tenim una persona, dona o home. Si tenim sexe femella, posició social nodridora i cuidadora, tenim una dona. Quan diem *dona* estem dient això: l'expectativa i l'assignació d'aquesta responsabilitat que ve donada perquè hi ha una etiqueta que ha permès assignar la posició. I si és mascle i la seva activitat principal és de provisor i protector, tenim un home. Això significaria una impermeabilitat entre els aspectes físics vitals i els socials, que ni tan sols la biologia accepta. Des del punt de vista de la biologia i de les ciències socials, estem suposant una relació oberta entre naturalesa i cultura, que significa que el cos és gènere i que la posició social és sexe en algun sentit; és a dir, el cos es configura en condicions socials i no és només determinat per gens o hormones, de tal manera que, quan separo la classificació sexual de la que s'ha anomenat *classificació de gènere*, no estic separant efectivament el gènere de la resta, perquè en el cos hi ha també el gènere. Per exemple, en el moment del naixement de les criatures el nivell de configuració del cervell és molt primari, les connexions interneuronals s'estableixen després del naixement i la manera com s'estableixen —és a dir, les capacitats neurològiques bàsiques de la persona— depenen de factors ambientals. Això vol dir que no hi ha cervells mascle o cervells femella, sinó cervells femenins i masculins derivats del tipus d'interacció organisme-medi que ha tingut una criatura, sigui nen o nena. Si hi ha sexisme és totalment al cervell, no és que un cervell sigui de dona i aquest cervell i el conjunt de la persona estigui sotmès al sexisme, sinó que el cos és producte del sexisme. Hem de sospitar que la tendència de les dones a no fer esforços físics i la dels homes a fer-los ha de produir transformacions en el propi cos: si anem al gimnàs, sabem com canvia el cos mitjançant l'exercici físic.

La qüestió és si abordem el tema del sexisme en el llenguatge considerant que hi ha homes i dones, i que a les dones no ens poden maltractar, si més no perquè ho diu la Constitució (i sospito que ho diu per alguna cosa, per alguna mena de relacions de poder que forcen que ho digui). O bé, si entenem que la classificació home-dona indica un potencial i una voluntat d'establir criteris d'adscripció social determinats pel sexe. En aquest cas, doncs, l'interès no seria que homes i dones fossin tractats per igual, sinó que desaparegués el gènere i desaparegués la classificació sexual, que no va més enllà de les diferències purament anatòmiques que determinen, per exemple, que l'osteoporosi sigui més freqüent en les femelles de l'espècie o que les dones gestin i que els homes participin en la fecundació. En aquest cas, quin tipus d'alternatives es podrien donar respecte d'un llenguatge? Si anem per la primera línia —és a dir, que hi ha homes i hi ha dones, i hi ha un llenguatge sexista—, un llenguatge no discriminatori hauria de suprimir la utilització d'universals que prenguin la part pel tot, que és una forma d'*androcentrisme*: prendre la part d'home pel tot de la humanitat.

Si es volgués practicar discriminació positiva significaria que, en el cas d'haver de referir-se a col·lectius o situacions en què estan incloses persones de tots dos sexes, s'utilitzés sempre el femení. Això és la *discriminació positiva*: compensar tota una història de la humanitat dient *home*, dient en masculí una col·lectivitat formada per un home i 27 dones, per invertir-ho com un acte de generació de malestar deliberat, que provoca la violència en el llenguatge —que no és sinó una de les maneres i expressions de la violència última; és a dir, la violència s'expressa, entre altres camins, a través del llenguatge. Practicar la discriminació positiva seria utilitzar sempre el femení sabent que genera malestar, però un malestar símptoma benvingut, perquè el malestar símptoma permet resoldre el problema; en canvi, tapar el símptoma no.

Ara bé, suposem que no ens adscriuim a la idea que les entitats home i dona són entitats a priori, sinó que són un efecte del sexisme. Si fos aquest el cas, la línia per resoldre els problemes seria una reconstrucció del llenguatge que eliminés el gènere, significaria que davant d'un problema com *el rector* trobéssim una manera de remetre'ns al rector sense haver d'utilitzar masculí i femení. Això els col·lectius de joves ho han resolt a través de l'arrova (@). Fa anys vaig escriure un llibre amb els plurals femenins, alguns articles amb els plurals acabats en *e* subratllat perquè la gent entengués que estava intentant eliminar el biaix de gènere en el llenguatge: mantenien femení per a les dones i masculí per als homes, però en els casos en què em referia a un

col·lectiu heterosexual utilitzava una *e* en lloc d'una *o* o una *a*, i ho subratllava per indicar que hi passava alguna cosa.

Hi ha un gran debat social sobre de què parlem quan parlem de la situació social de la dona i no està gaire clar. Hi ha corrents que defensen la dona com una diferència que cal reconèixer, incloure, etc. i hi ha col·lectius —amb els quals jo m'hi sento unida— que assenyalen que potser hi ha diferències entre home i dona, però que l'única possibilitat de descobrir en què consisteixen aquestes diferències és eliminar la desigualtat; perquè el que veiem (els cossos que veiem, les capacitats, els interessos, els compromisos i les realitzacions) actualment són efectes del sexisme, de la desigualtat. No podem separar analíticament *desigualtat* de *diferència*, perquè el que veiem és el producte de la desigualtat. Aleshores, si cal preservar la diferència femenina, el primer exercici que hem de fer és eliminar el sexisme i, per tant, possiblement la pertinència del gènere. Ara bé, si un cop eliminats el sexisme, la desigualtat social de les dones, persisteixen diferències home-dona, com qualsevol altra diferència, requerirà ser inclosa. Però no penso que estiguem en un moment històric en què ens podem referir a la dona com una diferència, sinó com una desigualtat; i insisteixo que no nego la possibilitat que hi hagi diferències, sinó que manifesto dubtes sobre si identifiquem com a diferència el que en realitat és desigualtat o viceversa. És molt complicat fer-ho.

La dona és tendra per naturalesa, cuidadora per naturalesa. Hi ha evidències científiques que ens indiquen a través de nombrosos estudis que qualitats com la disposició cap a la cura són pròpies de les dones i dels col·lectius oprimits. Si desaparegués l'opressió, les dones continuarien sent d'aquesta manera? No ho sabem. En les relacions socials en l'humà, l'únic laboratori d'assaig per al que són les relacions socials és la història. I si tenim curiositat, posem-ho a la pràctica per veure què passa. Per tant, i per acabar, el que assenyalo és que la guerra per acabar amb el sexisme no és el llenguatge, tot i que sí que pot ser un instrument. Si el llenguatge és un instrument per acabar amb el sexisme, benvingut sigui; però si el cost d'acabar amb el sexisme és interferir en els processos democràtics, a parer meu és incompatible una societat autoritària i la igualtat home-dona. Per tant, hem de trobar la manera de forçar equilibris entre la necessitat de reconèixer que la col·lectivitat està formada per homes i dones, i que aquesta identificació no es converteixi en un procediment d'etiquetatge i adscripció com els va succeir als jueus.

I finalment, i el més important, és que el llenguatge remet a les pràctiques i, tal com assenyalava el nostre moderador, el problema de les pràctiques és un problema crucial en el canvi de les situacions. Però no estem d'acord només en com utilitzem aquest llenguatge, sinó en com considerem què és el *gènere* i què és el *sexe*. Hi ha un llarg camí d'elaboració i diria que allò que accelera més l'elaboració és la pràctica i el compromís polític, que construeixen llenguatge i afavoreixen l'elaboració teòrica. La reflexió científica va endarrerida respecte de les ànsies, lluites i tensions de caràcter polític, i així ha passat pel que fa al problema del gènere, de la situació de la dona: de ser un quadre acadèmic que és tributari sens dubte a la lluita de les dones per la igualtat, encara que no estiguem d'acord o que no coincidim en què entenem per igualtat, totes lluitem per aconseguir-la. Moltes gràcies.

Esther Mitjans. A mi m'agradaria començar a debatre algunes qüestions que s'han plantejat, que trobo molt interessants, com ara les que ha exposat el moderador referents a si el llenguatge és accessori, perquè el que de debò és important és que la desigualtat real no pot finalitzar només amb el llenguatge. Crec que és un instrument i que és una manera d'incidir, com a mínim, contra la discriminació indirecta que hi pot haver dins del llenguatge. L'exposició de Maria Jesús Izquierdo també m'ha semblat força interessant, i, a més, és un plantejament provocador. Jo no sóc especialista en política lingüística, però sí que sé que sóc dona i que he estat en un àmbit laboral, que sóc professora de dret constitucional i que he analitzat el principi d'igualtat dins d'aquest dret constitucional des de diferents perspectives. Per experiència puc dir que canvia molt si en l'ambient de treball ets l'única dona del departament, fins i tot d'un departament com el de Dret Constitucional, en què el centre és el poder polític. Quan et sents una mica aïllada com a dona, això és molt diferent quan després hi ha més dones. La diversitat, l'enriquiment que hi ha hagut amb la presència d'altres professores, és impressionant. Ha canviat tot. La presència, doncs, d'homes i dones dins d'un àmbit de treball és extraordinàriament positiva; i dic això perquè crec que els ho dec a les professores més joves del meu departament.

Quan vaig començar a treballar la igualtat, com a professora de dret constitucional vaig començar a mirar la jurisprudència del Tribunal Constitucional, i em vaig trobar que, després de

la Constitució, totes les sentències o els recursos d'empara que hi havia, intentant aplicar el principi d'igualtat, el que feien era afavorir els homes. Perquè hi havia algunes mesures paternalistes dins de la legislació laboral que eren avantatges per a les dones, i els homes deien que si tots som iguals el tracte ha de ser paritari. Així doncs, el tribunal donava la raó als homes i semblava que la igualtat estava respectada. De totes maneres, vaig veure que hi havia unes sentències sense profunditat en els plantejaments del Tribunal Constitucional. Concretament hi va haver una sentència interessant, la dels vidus, que plantejava que, quan la dona es moria, per tenir dret a una pensió havien d'aportar molta documentació, que no demanaven a les dones perquè es pressuposava que la dona depenia directament de l'home. Aleshores el Tribunal Constitucional va considerar que això era discriminatori i va treure una disposició de llei de la Seguretat Social. Això va crear un problema econòmic per a la Seguretat Social molt gran. També va passar als Estats Units i a Alemanya, però allà es va donar un temps perquè adaptessin la legislació i no va tenir un impacte tan fort. El que volia comentar és que, de fet, el Tribunal no es va adonar que la discriminació, en el fons, era cap a les dones, perquè la dona treballa, cotitza.

El problema amb relació a les dones és que el tractament paritari no sempre funciona exactament, perquè en el moviment d'emancipació de les dones hi ha un impuls del moviment d'emancipació racial i el preu d'aquest impuls ha estat acceptar un estàndard d'igualtat formal, aristotèlica, que és la de situació similar: si una dona està en una situació similar a un home, aleshores se li pot reconèixer una igualtat. Però, i si no està en una situació similar? És a dir que aquest impuls té un preu, perquè en allò en què les dones som iguals als homes hi pot haver un progrés, però en allò en què som diferents, no. Aquestes diferències no es tenien en compte. A l'inici, les dones eren analfabets i no tenien coneixement dels instruments del dret i, per tant, acceptaven tot els instruments que hi havia; i si per tenir els privilegis que tenien els homes s'havia de ser com ells, les dones volien ser com els homes. Però arriba un moment en què també s'han de tenir en compte les diferències: hi ha capacitats en els éssers humans que són diferents segons si ets home o dona. Per tant, les dones han de tenir el reconeixement d'aquesta diferència, però d'una manera molt acurada i sensible. L'element biològic compta; la situació de reproducció i embaràs afecta molt la dona en l'àmbit laboral, perquè la regulació laboral està feta a la mida de l'home. Per exemple, l'home té una persona a casa i si està en una reunió i es posa a ploure no pensa si té la roba estesa o no. Està tot fet a la mida de l'home i és això el que hem de canviar.

Per a mi, el problema pel que fa al llenguatge, que com he dit no és un camp de la meua especialitat, és que és un instrument d'expressió i no ha de ser rígid; hem d'anar més enllà del llenguatge; hem de transcendir-ne les fronteres, i no és senzill. Recordo que quan hi havia una degana en aquesta facultat va venir un professor també de la Facultat i va dir «que sàpiga la degana que no és degana, que és degà» com volent dir que la paraula *degana* no existeix. Encara ara hi ha advocades que diuen «no, jo no sóc advocada, sinó que sóc advocat. No existeix *advocada*». Què és això que no existeix? Aquí és on hem de plantejar-nos-ho. Sí que és important la qüestió del llenguatge. El que passa amb el llenguatge és que les paraules han de tenir un concepte darrere, i els conceptes són previs a les paraules; davant de la llibertat d'expressió hi ha d'haver una llibertat de pensament, uns conceptes, i això no és tan senzill. Si no hi ha conceptes, si no hi ha pensament, les paraules ni tan sols surten, cauen a terra; i aquí és on rau la importància del llenguatge en el sentit que, per tal que sigui viu, no ha de ser buit. De fet, les nenes i els nens han de viure en un ambient sense por, sense violència, perquè la por destrueix el pensament; aleshores el llenguatge no es pot construir, i la marginació i invisibilització dels oprimits sí que l'afecta. En relació amb el llenguatge, el que pot afectar la dona com a sector oprimat és molt clar: la invisibilitat.

He treballat la igualtat respecte de l'avortament i he pogut constatar que, atès que cap home s'ha quedat embarassat, una regulació que condicioni la vida d'un sector de la població d'una manera tan massiva com és la prohibició de l'avortament afecta la igualtat de la dona, perquè no pot fer una planificació de la seva vida. A més a més, controla les seves decisions, que són especialment importants. El llenguatge és important per a la lluita contra les discriminacions indirectes, les que tenen un impacte. De fet, la UE va dir que eren discriminacions que els estats havien d'evitar. El paper de la Unió Europea ha estat molt important per la igualtat de la dona, tot i que la raó de fons no era tant la igualtat de la dona, sinó més aviat una raó econòmica: era una manera d'evitar el dúmping entre la població laboral de diferents països. Tot i això, però, hi ha moltes directives que ens han ajudat en aquest sentit. Per tant, el llenguatge és important, i el problema són les discriminacions indirectes. La legislació inicialment no és discriminatoria i, de fet, la igualtat està imposada per la Constitució i el que potser caldria fer és que aquest

llenguatge no sexista es tradueix no només en l'àmbit de l'administració, sinó també en les ofertes de treball que apareixen en els mitjans de comunicació; cal anar amb compte per tal que no hi hagi dubtes que la dona té les mateixes capacitats d'accés.

Maria Jesús Izquierdo ha plantejat que la cura és una característica dels oprimits, i crec que la cura també està desvalorada i que hauria de ser una característica més compartida entre els dos sexes, i no sé si és una característica que s'hauria de suprimir.

Hi ha moltes més preguntes que respostes, però això és tot el que us volia dir. Moltes gràcies.

Anna Solà. Gràcies en nom de l'equip directiu de l'Institut Català de la Dona (ICD) per haver-me convidat en aquesta taula rodona i en aquest debat, que no és nou, però que és necessàriament revisable i en un moment en què sobretot des del Govern català s'estan impulsant les polítiques de dones en una direcció clarament innovadora i creativa pel que fa a la introducció d'alguns conceptes que han aparegut sobre la taula o d'altres que aniré exposant relacionats amb les polítiques transversals i les accions positives.

L'ICD és un organisme autònom de la Generalitat creat el 1989 i és l'òrgan que manifesta el compromís del Govern per tirar endavant el que primer s'anomenaven *polítiques de promoció de la dona*, en singular, el que més endavant s'han anomenat *polítiques d'igualtat* i el que, en aquest moment, estem anomenant *polítiques de dones*. Veieu que cada nou replantejament del tema necessita vestits nous des del punt de vista lingüístic, perquè aquestes paraules anomenen i donen l'expressió dels continguts que es volen vehiculitzar. L'ICD, per acord de govern, en aquests moments serà l'Institut Català de les Dones, no de la Dona. En el moment en què la Llei d'acompanyament sigui aprovada pel Parlament, la denominació d'aquest institut també canviarà, fet que no és una anècdota, ja que introduir la paraula *dones* significa una reflexió prèvia de transcendir el concepte de dona singular, que entenem anacrònic, relacionat amb unes essències lligades a una tradició que no ha atorgat a les dones la seva dimensió de plenes ciutadanes; el plural *dones* és una manera de significar la diferència i la diversitat. No estem parlant d'una essència, sinó d'unes manifestacions absolutament plurals del que significa ser dona en el món.

Les polítiques de dones que hem definit des de l'Institut parteixen d'una premissa —que també té a veure amb la denominació— que és, per començar, entendre que les dones no som un problema. Hem de desdibuixar la manera com fins fa poc s'havien abordat les polítiques per a les dones que posaven èmfasi en els aspectes assistencials. Sota aquestes polítiques assistencials marcades per una visió paternalista, hi trobàvem a faltar una visió molt més plural, molt més oberta del paper que les dones tenen en el món, que han tingut en la transformació social, en la construcció de la cultura, de les formes de relació, d'innovació, en la ciència, etc. Per tant, creiem que enfocar les polítiques de les dones només des del punt de vista assistencial és un dels primers errors. A tall d'exemple, si examinem la distribució de les responsabilitats polítiques en els governs locals, les dones acostumen a estar associades a les regidories de benestar i família, d'educació o de cultura, però mai a la planificació urbanística, hisenda, economia o participació. En aquesta consideració que les dones no som un problema també hi ha un discurs implícit que tots els àmbits polítics ens incumbeixen i que, per tant, des de les polítiques públiques hem de tenir en compte les dones en totes les dimensions, així com la transcendència de la nostra feina.

A continuació, creiem que, com que no considerem les dones com a problema, hem de considerar també la diferència, què significa ser dona, què significa aquesta particularitat de ser dona en el món, i per tant és imprescindible anomenar la diferència de ser dona des del punt de vista lingüístic i també des del punt de vista de l'articulació de les polítiques. Constatem que la lliure expressió de la diferència de ser dona no està incorporada en els discursos oficials, ni en bona part de la vida pública, ni en els mitjans de comunicació, ni en els discursos educatius ni científics ni econòmics i, per tant, s'han d'elaborar polítiques que permetin posar nom a aquesta diferència, visibilitzar aquesta diferència de ser dona i, per tant, visibilitzar també les aportacions de les dones en aquests camps. Sense visibilitzar aquestes aportacions no podríem incorporar en les polítiques públiques un altre fet importantíssim com és el valor de les aportacions de les dones per elaborar solucions i crear mecanismes, i el seu paper actiu i constructiu en situacions d'emergència o en els moments que ha calgut. Aquest paper ha contribuït a crear models que no sempre hem tingut sobre la taula i que moltes vegades ens haurien aportat solucions a molts dels problemes col·lectius plantejats. Per tant, les dones no som un problema i hem de poder expressar a tots els nivells les nostres diferències i la nostra forma d'exercir la ciutadania, que no ha tingut prou espai per ser explícita. Amb el

reconeixement d'aquestes diferències i aportacions, hem de construir les noves solucions de futur i de transformació social.

Quan introduïm aquests valors, el saber elaborat per les dones al llarg dels anys, introduïm també un altre element fruit de la tradició del pensament feminista, de les aportacions que en tots els camps científics han fet les dones en repensar el món des d'una altra perspectiva, i així no només s'han descobert i s'han posat sobre la taula dels afers públics aspectes que mai no s'havien presentat, sinó que també s'han aportat solucions a problemes que ja estaven definits, però que no estaven proposats des d'aquesta mirada femenina.

Una de les coses que evidencia el conjunt del pensament feminista és que qualsevol política pública ha de partir de considerar la població diferenciada per grups, diferenciada per homes i dones, i també per totes les diversitats que es presenten en cadascun d'aquests grups. I segons aquestes diferenciacions, les polítiques públiques han anat elaborant en el marc de convenis internacionals, en el marc dels tractats internacionals —sobretot a partir de la conferència de Beijing de 1995— uns referents normatius que, des del dret comunitari, ens han ajudat i ens han marcat unes directrius que són les que en aquests moments impulsen i ajuden a introduir mecanismes de superació de les polítiques que abans es dirigien a una població indiferenciada i que, amb la incorporació d'aquests nous instruments, estan oferint solucions i dissenyant polítiques innovadores. Per tant, des de l'ICD treballem per fer sortir aquests tractaments específics en el cas de la població femenina, que es redueixen a grans trets a les accions positives dirigides a anul·lar les discriminacions i les desigualtats existents, malgrat que sobre el paper no hi són, però a la pràctica estan constatades amb números, estadístiques i amb vivències de moltes dones que ens indiquen que no només no s'ha aconseguit la igualtat legal, sinó que hi ha unes discriminacions subtils per a les quals hem d'elaborar altres instruments, també subtils, que assegurin l'efectivitat.

A través del tractat d'Amsterdam de 1997 es reconeix la importància de la introducció de la perspectiva transversal de gènere que hauria d'aplicar-se a totes les polítiques públiques. Aquesta és una de les orientacions marc que afavoreixen el desenvolupament d'aquestes polítiques que en alguns països ja han estat implantades, com és el cas dels països nòrdics, i que en casos com el nostre s'estan començant a desenvolupar. El 22 de març passat el Govern de la Generalitat va aprovar el V Pla d'acció i desenvolupament de les polítiques de dones a Catalunya, inspirat, d'una banda, en els principis de les polítiques transversals i, de l'altra, d'accions positives per afavorir el desenvolupament de la plena ciutadania de les dones al país; aquest Pla consta d'unes 500 mesures, unes 1.000 accions corresponents a aquestes mesures i està dotat econòmicament amb 35 milions d'euros només per al 2005, que és el compromís adquirit per tots els departaments de la Generalitat per introduir a totes les seves polítiques, d'una banda, les accions positives i, de l'altra, la perspectiva de gènere a l'hora d'analitzar cadascuna de les mesures que s'estableixen. M'ha fet gràcia la notícia que deia que les dones prefereixen el tramvia, perquè és il·lustrativa del que podria significar un comentari sexista; però, també, denota que les dones prefereixen el tramvia perquè es traslladen molt més que els homes, no només per la conveniència o per la professió, sinó que sempre porten un interès afegit: comprar per als altres, tenir cura de les criatures o de les persones grans, etc.; tasques que estadísticament són dutes a terme molt més per les dones que pels homes. A la vegada, també és un exemple molt clar del que significa la incorporació de la perspectiva transversal de gènere en totes les polítiques perquè significaria que, per efecte de la introducció d'aquesta perspectiva, en el moment de decidir, per exemple, quin seria el mitjà de transport més adequat per connectar un barri amb un altre, l'avaluació que el tramvia és adequat per portar carretons i cotxets s'ha de tenir en compte, perquè un 52 % de població són dones i segurament, d'aquest 52 %, el 80 % són usuàries d'aquest tramvia en tota la franja horària. Aquesta visió de com afecta qualsevol decisió política les dones i els homes és primordial per dibuixar un país i unes polítiques que afavoreixin les dones, que compensin les desigualtats, però que, a més, si afavoreixen les dones, afavoreixen tota la comunitat, ja que les dones estem situades en un espai de gestió d'afers col·lectius, d'atenció i de cura que de rebot beneficia les altres persones.

Pel que fa al marc normatiu de què disposem i derivat del marc normatiu europeu (sobretot en relació al tractat d'Amsterdam) faré esment dels decrets o lleis que com a instruments de configuració d'aquestes polítiques públiques tenim a les mans:

El Decret 162/2002, de 28 maig, de modificació del Decret 107/1987, de 13 març, pel qual es regula l'ús de les llengües oficials per part de l'Administració de la Generalitat catalana amb l'objectiu de promoure un llenguatge simplificat i no discriminatori i de la terminologia catalana

normalitzada, això pel que fa a l'àmbit lingüístic. Aquest decret de l'any 2002 afegeix dos paràgrafs a l'article 2 del decret de l'any 1987 amb el redactat següent:

«2.2 En l'ús de les llengües oficials l'Administració de la Generalitat ha d'emprar, amb correcció, un llenguatge directe i simplificat i ha d'evitar l'ús de formes discriminatòries i androcèntriques.

2.3 En l'ús del català l'Administració de la Generalitat ha d'emprar els termes normalitzats pel Centre de Terminologia TERMCAT per designar en aquesta llengua els conceptes a què es refereixen.»

Tot i aquest decret, els decrets posteriors segueixen parlant d'*administrats*, de *particulars*, d'*interessats*, de *ciutadans*, de *funcionaris*, de *secretaris generals*; és a dir que les llengües tenen aquest poder normatiu de formar uns imaginaris, però tenen també unes forces i unes inèrcies que, per la força de la naturalització, són les que acaben tenint un acte de presència quan els conceptes estan superats.

Pel que fa a l'altre tema de la perspectiva de gènere (estic plantejant dues possibilitats de recórrer a una normativa que parla d'aquesta necessitat d'utilitzar llenguatges que ens representin, a homes i dones, però no només a un universal masculí), hi ha un altre instrument, una llei aprovada pel Parlament el 2001, la Llei 4/2001, de 9 d'abril, que al seu torn és una modificació de la Llei 13/1989, de 14 de desembre, d'organització, procediment i règim jurídic de l'Administració de la Generalitat. És una llei pionera a Europa sobre l'impacte de gènere. Segons aquesta llei, que va ser aprovada amb el vot favorable de tots els grups parlamentaris, i després de l'acord de govern del 15 de maig de 2001 en el qual s'atribueix a l'ICD la funció de desplegament d'aquesta llei, cada disposició normativa de caràcter general que elabori l'Administració ha de passar un informe d'impacte de gènere, que no és només una anàlisi de quins biaixos de llenguatge conté cadascuna de les normatives, sinó que en si mateixa ja és una forma d'obligar a pensar si la normativa ha tingut en compte homes i dones o si s'ha seguit pensant en un pretès universal masculí. A més, és un altre instrument per reflexionar sobre quin impacte tindrà la disposició o normativa sobre les dones. Amb aquests impactes de gènere l'ICD informa no només de quins problemes de llenguatge presenta, sinó sobretot de si l'anàlisi de la realitat que està fent o les mesures que aporta sobre la realitat tenen en compte les dones, si afavoreixen o no aquesta lliure expressió de llur ciutadania en la diferència i en llurs necessitats específiques. Moltes gràcies.

Eulàlia Lledó. És una intervenció difícil perquè és pràcticament impossible de donar resposta, ni que només sigui telegràficament, en un quart d'hora a totes les qüestions que es plantegen i, a més, després de tres intervencions.

Parlaré de dos temes que jo manejo freqüentment: el sexisme i l'androcentrisme; però voldria comentar, encara que sigui breument, una qüestió que ha sorgit i que potser hauriem de situar d'una altra manera. S'ha donat per descomptat que hi ha igualtat legislativa i que la Constitució no té cap mena de biaix de discriminació, i això és mentida. És a dir, no m'estic referint a l'abjecta manera com està redactada la Constitució, que espero que ara es canviï, sinó al fet que, per exemple, aquest Estat, que és una monarquia, té una determinada manera d'heretar aquesta càrrega pesada de la monarquia i, de moment, el que fa és privilegiar els homes sense que ningú tingui gaire pressa per canviar res; o per exemple, lleis com la que estableix que, si no hi ha acord entre la mare i el pare sobre quin cognom s'ha de posar primer a la criatura, es posa el del pare. Com a llei em fa pensar malament de la justícia; tenint en compte que sempre té arguments sòlids i palpables per a tot, que en aquest cas faci això demostra que la igualtat de la qual estem partint ens l'hem de replantejar.

Una altra qüestió és que s'ha dit que no tothom és especialista en llengua, i jo diria que tothom ho és —no és demagògia—; tothom sap què passa amb la llengua i què és sentir-se (i això ho sabem sobretot les dones) invisibilitzada o exclosa en la llengua; tothom sap el desig que tens d'imaginar a partir de la llengua i que no s'exerceixi sobre tu aquesta violència que significa que et limitin el que és dicible i el que és pensable. En aquest sentit qualsevol parlant, qualsevolga parlant té realment coses a dir.

També crec que s'ha plantejat la dicotomia següent: ens dediquem a la llengua o a una altra cosa? És a dir, crec que el valor simbòlic de la llengua és extraordinari, el fet de ser en el discurs o no ser-hi és una cosa fonamental; però, sobretot, em sembla que hauriem de posar de costat

dues coses: no són aliens a la llengua els canvis que hi ha, i no és aliè als canvis que hi ha el que passa a la llengua. O sigui, veure-ho com a realitats separades seria veure-ho d'una manera que no ens faria adonar de la riquesa i complexitat de tots els processos existents. Per a mi és evident que no podem plantejar una dicotomia, sinó que els canvis que hi ha en algun aspecte de la realitat incideixen en la llengua; però no oblidem que la llengua també incideix en els canvis a la realitat. Un exemple molt clar, tot i ser fora del context que ens ocupa, és la constatació que tenim que si hi ha una llengua que per a un determinat color gris té una paraula, la gent veu aquell color gris; en canvi, la gent que en la seva llengua no té una paraula per a aquell color gris, no el distingeix d'un altre gris.

També m'agradaria comentar la qüestió del «políticament correcte». Em sabria greu que algú d'aquesta taula o d'aquesta sala es pensés que estem parlant del llenguatge políticament correcte; perquè del que estem parlant és d'una qüestió bastant més seriosa, bastant anterior i de força més envergadura. El llenguatge políticament correcte és un fenomen bastant provincià i hipòcrita. I tots els esforços que es fan per implementar un llenguatge que, cercant la igualtat, tingui en compte aquestes diferències —no ens pensem que la igualtat és assemblar-se a segons qui—, és una mica lluny del llenguatge políticament correcte. Fent broma, el llenguatge políticament correcte és el que faria que a una dona se li digués *home*. Ja sabem que el llenguatge políticament correcte busca eufemismes, i davant d'una realitat tan «mancada» com és una dona, és millor dir-ne *home*. No és el que pretén un llenguatge que actuï en el sentit de visibilitzar les diferències, com és la sexual. En aquest sentit, l'intent de buidar el llenguatge de sexisme i androcentrisme no és un intent de constrènyer ni de prescriure, ni de crear un canó de paraules que siguin les que s'han d'utilitzar, sinó que pretén clarificar i distingir, allunyar-se de les etiquetes i de l'insult, i en aquest sentit reflecteix canvis positius que es donen a la nostra societat, que capaciten i d'una manera genuïna donen poder. Destriaria, per tant, les dues qüestions.

S'ha parlat de molts equilibris, però moltes vegades, quan es parla de llengua, es pensa que la llengua és una cosa formal, que potser no és important. Insisteixo en l'enorme importància de la llengua, que sempre arrossega qüestions. Explicaré l'experiència a l'educació secundària. Faig classes de literatura, i sé perfectament què passa si entro en una classe i dic que parlaré dels trobadors. Com que les criatures que tinc davant són bastant intel·ligents, entendran que parlaré dels trobadors. És una qüestió de llengua? No. Jo he dit de què parlaria i ho han entès. Si entro en aquella classe i dic que parlaré de les trobadores i els trobadors passarà el següent: hauré de parlar de les trobadores, la qual cosa em donarà feina. Però el fet de dir *les trobadores* posarà de manifest que de les trobadores en el llibre de text no se'n parla o que no se n'ha parlat mai encara, en aquell institut o en aquella classe. És a dir, el fet de posar en un anunci que una empresa busca enginyeres i enginyers, voldrà dir que aquella empresa té en compte la possibilitat que hi hagi enginyeres i potser, temps a venir, polítiques de conciliació laboral. El fet de canviar el llenguatge, canvia indefectiblement el que aquest llenguatge està posant de manifest.

Respecte al llenguatge administratiu i jurídic, he portat alguns exemples de llenguatge administratiu molt antics. De fet, en el primer document de llenguatge administratiu català, la traducció del *Forum iudicum*, el Llibre jutge, ja fa molt de temps Carles Duarte va mostrar que hi havia fragments com ara: «voluntat de *aquel* o *aquela* que testa en sa vida», cosa que demostra que el llenguatge jurídic antic feia el que fa tothom sempre, que és que quan algú pensa en les dones les anomena i denomina. Una altra qüestió és per què alguna gent només pensa en les dones segons en quines actituds.

També el fragment d'un document administratiu posterior, el *Llibre dels costums de Tortosa*, del segle XIII, diu: «erudit *servent* o *serventa* per alguna raó se girà de *son senyor* i de *sa dona* dient que no hi vol estar». Quan pensem en les dones, surten en el discurs. El llenguatge no té cap problema per representar la presència femenina.

Torno a un altre paper administratiu: un detall del que va passar entre el 1994 i el 1996 al Parlament de Catalunya, en què hi havia redactats d'aquest tipus: «pertoca al Govern de la Generalitat, a través del seu president, el comandament suprem del cos de mossos d'esquadra. Aquest comandament és exercit per la persona titular del Departament de Governació en els termes que estableix l'article XVI». Vegeu que hi ha una mena d'incoherència: hi diu «*la persona titular* del Departament de Governació», perquè en efecte era una dona i per això segurament va decidir que aquí no es posés *conseller*, i amb aquella qüestió tan femenina de la cortesia unilateral va optar per una denominació genèrica com ara «*persona titular* del

Departament de Governació». Fixem-nos que, en canvi, diu «a través del seu *president*». El Servei de Publicacions del Parlament va suggerir aquest altre redactat: «pertoca al Govern de la Generalitat a través de *la persona que ocupa la seva presidència* [...]». Ara bé, com imagineu que va quedar? Va quedar com al començament. Això vol dir que a alguna persona la trastornava imaginar-se, ni que fos sobre el paper, que hi hagués una presidenta de la Generalitat. Podia admetre un llenguatge incloent, un llenguatge en què hi hagués denominació dona-home en la conselleria, que ja hi era, però no en la presidència. S'hauria de fer més èmfasi en el fet que el llenguatge no és res, no és sexista ni androcèntric, però sí que ho són els usos. El llenguatge sempre permet visibilitzar i no excloure les dones, una altra qüestió és que nosaltres les vulguem visibilitzar i comptar-hi o no.

Per acabar, faig al·lusió a una ponència de la tarda que es titula «Les persones estem preocupats i preocupades», segurament amb la intenció de cridar l'atenció. Però no ens confonguem: si les persones són femenines, les persones estem *preocupades*; de la mateixa manera que si les dones estem contentes, doncs estem *contentes* i *no contentes* i *contents*; i si els homes estan atribulats, estan *atribulats* i *no atribulades*. Alerta perquè jugar amb aquesta qüestió ens portaria a veure que realment l'androcentrisme és en la mentalitat de la gent, no pas en la llengua. Per exemple, en un diccionari que en principi hauria de ser modèlic, podem trobar-hi falses concordances amb la paraula *persona* seguida d'un masculí. Això no indica que en el diccionari no sàpiguen com funciona el gènere gramatical, sinó que el fet de veure *homes* per tot arreu ha portat a qui va redactar aquella entrada a errors d'aquest tipus (vegeu, per exemple, *copropietari copropietària*). L'androcentrisme és tan gran que, en una qüestió aparentment de llengua (com si una cosa fos la llengua, seriosa, i l'altra fos la gent apassionada per aquestes qüestions), a moltes gramàtiques i molts llibres de text es diu que el femení ve del masculí. La gent de llengua sabem que això no és cert. Hi ha masculins que vénen del femení, per exemple *prostituta prostitut* (fins l'any 1995 en el diccionari hi posava *prostituta*, i a l'última edició hi posa *prostitut prostituta*). O en les primeres documentacions de *cuinera* i *cambrera*, cosa molt lògica si tenim en compte que hi havia cuïneres i cambreses i s'havia de crear, per tant, un nom per a aquestes dones; i si després els homes també s'hi van dedicar, doncs es va adaptar el nom (*cuïner* i *cambrer*). També ho veiem en un diccionari tan poc suspecte de feminisme com és ara el Coromines, quan explica la paraula *beguina beguí* (en aquest ordre), en què la paraula *beguí* ve del femení *beguina*. Per tant, en una qüestió tan aparentment apartada de les passions com és la llengua, veiem que una aspecte tan clar com que a vegades el femení ve del masculí, però a vegades el masculí ve del femení, a les gramàtiques i llibres de text no s'explica així. Moltes gràcies.

Rafael Bisquerra. És una satisfacció compartir taula amb les persones que m'han precedit, que han dit coses molt interessants, la major part de les quals subscriuria. En la meua intervenció, voldria fer alguns comentaris per suscitar una mica de debat. Vull ressaltar la importància de l'educació per a la igualtat entre els sexes. A vegades m'atreveria a proposar que, al final de l'escolaritat obligatòria, tant noies com nois aprenguessin distincions tan subtils com per exemple la diferència entre estendre llençols i tovalloles o estendre mitjons, bragues i mocadors. Els que s'hi hagin entretingut, entendran des de quin punt de vista estic parlant. Quan vaig conèixer la meua parella fa una sèrie d'anys, un dia vaig atrevir-me a dir-li si volia que l'ajudés. I em va dir que era ella que m'ajudaria a mi, o en tot cas que ho fariem plegats. No sé si amb això s'entén el punt de vista, perquè no voldria que s'interpretés malament el que diré a continuació. Tots estarem d'acord en l'educació per la igualtat i que hi ha problemes molt greus com el de la violència de gènere, que particularment em preocupa molt; també estic totalment d'acord en el tema dels cognoms i, de fet, subscriuria que els cognoms per defecte fossin els de la mare, per allò que diuen que *mater certa sempre est*.

Faig totes aquestes consideracions prèvies perquè vull manifestar que des de l'educació em trobo en una situació d'inseguretat, parlo des de la ignorància, per tal com es pot veure en el meu currículum, que no té res a veure amb el llenguatge no sexista. Sóc un simple professor que es troba en situacions com la següent: quan li pregunto a una companya «quants alumnes tens?», em diu «dos» i jo me n'estranyo, em respon que si li hagués preguntat «quantos alumnes» m'hauria dit 49, perquè a la Facultat d'Educació majoritàriament hi ha noies.

Exposaré directament una sèrie d'exemples amb els quals em trobo, i que fan referència al fet que el professorat es troba en una situació insegura perquè, segons com digui les coses, és titllat d'utilitzar un llenguatge sexista. M'hi he trobat personalment, ho he preguntat a experts en normativa lingüística i m'han donat unes orientacions que no sempre coincideixen amb el que, des del llenguatge políticament correcte, es considera com a llenguatge no sexista.

Hi ha genèrics o no? Jo modestament proposo que sí, perquè si no n'hi hagués, la comunicació seria difícil: en lloc de parlar de *gossos* hauríem de parlar de *llebrers, conillers, dàlmates*, etc.; no podríem parlar de *fruites* sinó de *pomes, peres, plàtans*, etc. Per tant, em sembla que n'hi ha, però si els utilitzo (a classe tinc un 95 % de noies i un 5 % de nois), n'hi ha que es queixen i diuen que utilitzo un llenguatge sexista. Si repeteixo, *noi/noia, tutor/tutora, nens/neses, orientador/orientadora, psicòleg/psicòloga, els pedagogs i les pedagogues*, la comunicació es pot arribar a fer insuportable. Accepto que a vegades sí que s'ha de fer, i se n'han posat exemples molt representatius, també per evitar confusions i per reivindicació, que hi estic molt d'acord.

Voldria tornar a dir que no estic contradient res del que s'acaba de dir, sinó que només vull plantejar un problema que jo no tinc clar i a veure si entre tots el podem aclarir. Quan corregeixo treballs o exàmens on hi ha expressions d'aquest estil (per exemple, molts comencen les frases directament amb *Els i les*), començo per dir que no ho acabo de veure gaire estètic. Voldria assenyalar que totes les paraules susciten en nosaltres emocions que ens predisposen a favor o en contra d'allò que estem escoltant i de la persona que està parlant. Per tant, començar dient «els i les» ens pot predisposar a favor, perquè és un llenguatge no sexista; en canvi, si diem només «els» o «les» ens pot predisposar en contra.

Els exemples que comentaré ara són reals i, fins i tot, alguns han estat publicats:

«Els/les nens/neses són desperts/despertes, oberts/obertes, curiosos/curioses, treballadors/treballadores amb un bon nivell d'aprenentatge global».

És un exemple de l'ús de la barra. L'hem de potenciar? A alguns alumnes els he dit que en lloc de posar tanta barra que provessin de fer-ho d'una altra manera i m'han dit: «és que tu utilitzes un llenguatge sexista i no ho entens, això». Pot ser que estigui equivocat.

Altres exemples:

«S'ha de respectar el dret dels/de les ciutadans/ciutadanes a mantenir la puresa ètnica als seus barris. Tenim l'obligació de garantir que els/les més desfavorits/desfavorides no tinguin menys facilitats que els/les més afavorits/afavorides. Els/les alumnes que són fills/filles d'immigrants sovint estan en una situació de desavantatge».

Hi ha un moment, com a corrector de treballs, que el cap se'm trsbalsa i no sé què volen dir.

Un altre recurs és la repetició, que em sembla més lògica. La meva proposta aniria més per aquí i evitaria la barra o l'arrova (@), per una simple qüestió pràctica. I vull dir que com que tot el que estem dient, ho diem de cara a l'alliberació de la dona; a vegades penso si tot aquest llenguatge ens ajuda a alliberar o ens fa sentir més oprimits per un llenguatge tan encarcerat que ens costa d'arribar a entendre; és per això que em permeto, des de la ignorància, de plantejar si no ho podríem entendre bé així:

«S'ha de respectar el dret dels ciutadans a mantenir la puresa ètnica als seus barris. Tenim l'obligació de garantir que els més desfavorits no tinguin menys facilitats que els més afavorits. Els alumnes que són fills d'immigrants sovint estan en una situació de desavantatge».

No sé si queda clarament plantejat el problema. Des del meu punt de vista, el problema és com podem utilitzar un llenguatge clarament no sexista. No acabo de veure clara ni la utilització de la barra ni de l'arrova; fins i tot la repetició pot arribar a ser tan redundant que ens fa perdre de vista el sentit profund de la comunicació. Potser del que es tracta és de portar el tema a l'extrem, i ho dic per provocar una reacció.

Podríem parlar d'altres casos curiosos, però em sembla que el tema ja està prou plantejat. I com que les persones que m'han precedit han deixat moltes coses clares, només concloc que per a mi un dels problemes que afecten el llenguatge no sexista és com utilitzar en el llenguatge normal i corrent, en els treballs que es presenten, en el textos, etc., un llenguatge que no sigui sexista, però que eviti tot el que pot produir aquestes repeticions innecessàries. Moltes gràcies.

Agustí Pou. Aquesta última intervenció ha servit per posar de relleu els problemes de la posada en pràctica del llenguatge no sexista. Començarem un petit col·loqui entre els

components de la taula, i després obrirem el debat al públic per si vol fer preguntes o observacions.

Eulàlia Lledó. Amb relació al que ha dit el Rafael Bisquerra, hi ha una primera qüestió sobre el fet de partir de la ignorància, que no sé si és una figura retòrica. Imaginem-nos una criatura que decidís callar fins que parlés bé, i callés fins que parlés seguit; no parlaria. O les criatures que aprenen a caminar, cauen, ensopeguen, fins que adquireixen seguretat. No és exigible que ara una qüestió de tanta envergadura, i comparteixo la incomoditat dels textos que hem vist, la fem perfecta d'entrada.

Hi ha molta literatura, molta d'assenyada, per veure com es poden solucionar alguns d'aquests problemes que s'han plantejat. Intentaré de fer-ho amb algun exemple. D'entrada, és evident que *pera*, *poma* i *taronja* tenen un genèric, que és *fruita*, però no és pas *taronja*, posem per cas. Amb això vull dir que de *dona* i *home* hi ha uns genèrics, que són *humanitat*, *gent*, *persones*, *éssers humans*, femenins i masculins, perquè una cosa és el gènere gramatical i l'altra és el sexe. Evidentment que podem utilitzar genèrics.

Vostè ha fet referència a un aspecte molt interessant: la qüestió estètica; i jo hi afegiria la qüestió afectiva. Hi ha gent a qui li agrada dir *persones* i a més a més s'hi sent còmode, però a algú altre li agrada dir *dones i homes*. Doncs bé, no necessàriament ens hem de constrènyer a una única solució. Així doncs, de genèrics, n'hi ha. Tan sols no hem de confondre una paraula com *home*, que no és genèrica, cosa que està a bastament demostrada. Fins i tot els diccionaris quan defineixen *home* diuen que és genèric, però després no l'utilitzen com a tal. Quan pensen en les dones no utilitzen una paraula com *home*.

Els genèrics poden ser de qualsevol gènere i en aquests anys llargs que portem amb aquest desig de visibilitzar les dones, és evident que se n'han inventat. Jo recordo que un professor del meu institut em va demanar si podia mirar un paper perquè havia posat la paraula *professors* catorze vegades i li vaig proposar solucions diverses (*professores i professors*, *professorat*, etc.). Quan es va repartir el paper, hi tornaven a ser els catorze *professors*; li vaig preguntar per què i em va respondre que s'ho havia tornat a mirar i es repetia molt *professorat*, que hi era només vuit vegades, però ell percebia que estava més repetit que *professors*, que hi era catorze vegades. Això no és mala fe, en absolut. Era estètica i relació afectiva amb la llengua; ara en els instituts diem *professorat* amb força soltesa i ens l'hem fet nostra; per tant, no ens estranya. Tampoc diria que és una repetició dir *dona i home*, una repetició seria dir *dona i dona* o *home i home*, però *dona i home* és dir dues realitats diferents i posar-les de costat.

En el primer exemple que ha sortit en la diapositiva, hi deia «els/les nens/nenes». Per a mi hi ha altres solucions, facilíssimes a més: «les nenes i els nens capaços i espavilats», «els nens i les nenes espavilades i obertes», «els i les nenes», «les i els nens» i fer-ho concordar amb l'últim adjectiu. Això sí, jo no duplicaria mai l'adjectiu, sinó que el faria concordar amb l'últim substantiu, cosa que ja es fa molt.

Ara bé, també s'ha de tenir molt en compte el context. En el llenguatge administratiu moltes vegades no cal posar-hi res. Per què s'ha de posar *senyor i senyora* si es pot deixar una línia en blanc? Ja se suposa que allà hi va el nom. O *nascut, nascuda* si es pot posar *natural de*? Cal tenir present que molts dels documents administratius no són per llegir.

Jo que sóc agraïda de mena, a les barres sempre els agrairé que ens deixessin començar a caminar, ens han fet de crosses, i ara quasi no en faig servir. Penso que en un context d'un paper administratiu no és especialment empipadora, una barra, perquè aquell paper no és per llegir. Eren casos diferents els exemples que hem vist aquí, que sí que eren per llegir. Hem de pensar quin context tenim per utilitzar una solució o altra quan volem visibilitzar dones i homes.

I encara hi ha un altre element. Jo no sé com ho fan, els homes, perquè partim de realitats diferents. Ells tenen una cosa envejable: tenir una identitat sexolingüística forta; en canvi, les dones no; tenim una identitat sexolingüística dèbil (no sabem si hi som o no hi som, si encara hi som o ja no hi som, etc.). Però hi ha el desig de voler ser representades a la llengua, i això invalida qualsevol altre plantejament. Sé que ara estic provocant, però aquest és un element suficient a l'hora de visibilitzar nenes i nens, i dones i homes a la llengua. I, finalment, vull remarcar que dels errors també se n'aprèn, i així ho demostra el que s'ha fet durant aquests 25 anys en el nostre país.

M. Jesús Izquierdo. Estic d'acord que quan s'introdueixen canvis es genera una situació de violència. És important recordar que la persona que es defensa d'aquesta violència apareix sempre com a violenta. La persona que és víctima de la violència i intenta d'impedir que la violentin, és violenta. Aquesta és la gran paradoxa. Però el que em preocupa és si, quan parlem, estem reificant la dona, o estem evidenciant com està en societat (qui és, què fa, etc.). A vegades aquesta preocupació pel llenguatge aniria en la direcció de reificar la dona; és a dir, presentar allò que és un constructe social autònom com si fos una entitat autònoma independent de la societat. Em pregunto, per tant, si el problema és visibilitzar la dona, o visibilitzar el que té a veure amb el fet que hi ha divisió sexual del treball, de les emocions, etc.; perquè moltes vegades una política lingüística visibilitzadora de la dona és invisibilitzadora de tot això que em preocupa. No hi ha garantia que, dient «les noies i els nois», la problemàtica entre els nens i les nenes estigui present en el discurs. Jo em resistiria a aquesta transformació del llenguatge que, posant la dona sota la llum, treu de la llum la desigualtat sexual.

Estic d'acord amb les dones que diuen que són *advocat*, o *enginyer* i no *enginyera*. Una altra qüestió és si és convenient que els títols estiguin identificats per gènere. Realment pensem que les regles del joc per ser enginyer no són universals i que no són masculines? La que es resisteix que li posin *enginyera* en el títol és perquè vol ser de «la mena de veritat»; però és que en enginyeria l'única mena de veritat és la masculina. Una altra cosa és què voldria dir *una altra mena universal* o *una mena inclusora de les dones*. Doncs, podria voler dir la desaparició de la titulació d'enginyeria, perquè es considerés que la parcel·lació disciplinària s'ha fet amb una perspectiva masculina i ja no és adequada; de manera que la perspectiva adequada fóra que desaparegués la titulació d'enginyeria i n'aparegués una altra.

Malgrat no tenir resposta a aquestes preguntes, entenc què volen dir les dones que diuen «sóc *advocat*» o bé *torer* i no *torerà*. La qüestió és: en la mesura que volem canviar el sexisme, quina és l'estratègia? No és tan fàcil de respondre. Però no sé si és millor la visibilització, quan em consta —i ho veig diàriament— que les paraules estan buides; perquè quan es diu *ciudadà* i *ciudadana*, al darrere no hi ha una reflexió de què vol dir *ciudadanía*; per tant, tant se val de dir-ho d'una manera o d'una altra. Qualsevol que sigui la resposta, si aquesta modificació del llenguatge molesta, se sent agressiva i intrusiva; i tinguem en compte que la persona que se sent agredida, quan es defensa, es presenta com a violenta.

Anna Solà. Jo no parlaria tant de violència, sinó de sotracs necessaris per transformar. Els sotracs i les confrontacions, si no es plantegen, no trenquen les inèrcies i no provoquen l'aparició de noves realitats. Ara bé, perquè apareguin aquestes noves realitats de què parlem és imprescindible anomenar de nou les coses. Si no apareixen, no estem fent el procés, també de greuge històric, de situar i ocupar el nostre lloc en l'ordre simbòlic.

Per això penso que anomenar la població segons les diferències és imprescindible. No és l'única peça, i va molt més enllà de l'aplicació d'unes normes i del terreny constret del llenguatge políticament correcte; només és la primera demostració pràctica d'aquesta transformació de llenguatges. I parlaria de *llenguatges*, no només del llenguatge escrit o oral, sinó de tots aquests llenguatges visuals, expressius, jeràrquics, que ens representen i que representen les realitats en què tampoc som presents (i només cal que pensem en els mitjans audiovisuals); i també dels llenguatges experimentals que es van incorporant a la normalitat i a la fluïdesa dels intercanvis comunicatius. Però és necessari que es produeixin aquestes ruptures i incomoditats, aquestes situacions de problematitzar el tema, no només per ganes d'imposar llenguatge, sinó perquè la incomoditat del llenguatge és una mostra d'una incomoditat social i d'una desigualtat i discriminació.

En situacions més provocatives, la solució d'un d'aquests textos hauria pogut ser parlar només de *ciudadanes*, *preocupades*, etc.; perquè a vegades és l'única manera que s'entengui com n'és d'excloent parlar només amb el masculí genèric i com n'és d'imprescindible que parlem de *nens* i de *nenes*, d'*homes* i de *dones*, perquè altrament, no estem ocupant aquest lloc, no estem arribant al concepte de *ciudadanía* plena, i sense aquesta ciutadania plena no podem intervenir a llimar les desigualtats. I penso que això és imprescindible.

Eulàlia Lledó. Jo també entenc la dona que diu que és *enginyer*, i no vol ser *enginyera*; no comparteixo la fórmula, però ho entenc, entenc que no vulgui ser de segona. Però potser serà el pas intermediari perquè hi hagi una altra enginyeria.

És clar que puc utilitzar el llenguatge i deixar-lo com una clofolla. Però, fins i tot en aquest cas, si hi ha alguna cosa que «canta» tant, ens haurem de plantejar alguna cosa. És més fàcil que, si en un discurs parles de «les noies i els nois que fan esport a l'escola», t'adonis que els diners es gasten per comprar samarretes als nois que juguen a futbol i no per a les noies. Estic d'acord que això no és tot, però en tot cas no va en contra de l'avenç.

Esther Mitjans. El tema és prou complicat, perquè aquest plantejament de la dona com un nou problema... és realment un problema, encara que es vulgui que no ho sigui.

Anna Solà. Si tenim l'autoritat de ser en el discurs, nosaltres en aquest discurs no ens plantejarem com a problema; com que no hem pogut ser protagonistes del discurs polític, científic... ho estem fent des de fa 50 anys, sí, però el discurs ja està elaborat sense la nostra participació. Amb la nostra participació el discurs no seria «les dones som un problema».

Esther Mitjans. En relació amb els exemples del Rafael Bisquerra, em sembla que la proposta més provocadora és la que ha plantejat l'Anna Solà: que tot fos en femení. Aquesta opció posaria de relleu què significa el contrari, el que s'ha fet sempre.

Voldria, però, afegir un comentari sobre la qüestió que ha comentat l'Eulàlia Lledó sobre el fet que la Constitució no és igualitària. Evidentment, amb relació a la monarquia, les dones estan subordinades, són secundàries; però és que la mateixa institució ja és anacrònica... És per això que jo realment m'he fixat en les disposicions que tenen impacte sobretot en la població femenina. I voldria incidir en la importància de les discriminacions indirectes. Evidentment que n'hi ha de directes (n'hi ha no només en la Constitució, sinó també en la legislació), però tenim instruments jurídics per jugar amb això: recursos, qüestions d'inconstitucionalitat, etc. En canvi, les indirectes són les que estem intentant posar de relleu.

M. Jesús Izquierdo. Quant a la Constitució, voldria dir dues coses. Hi ha dos articles que remetent als drets i deures de la ciutadania. Un és el que té a veure amb el treball i l'altre amb la defensa de la pàtria. El del treball diu: «els espanyols —seré tolerant i admetré que les dones també hi som— tenen el dret i el deure al treball, a escollir professió i ofici, i a obtenir una remuneració suficient per mantenir-se ells mateixos i la seva família sense que pugui prevaler discriminació per raó de sexe». És l'article per excel·lència de discriminació per raó de gènere, perquè suposa caps de família i mestresses de casa. I diria que això posa en qüestió la Constitució en la seva integritat. Això no ho diuen feministes 'embogides', ho diuen els pares del concepte de *ciutadania*; que la ciutadania està associada al treball; doncs bé, el ciutadà és el cap de família. És rellevant.

I el segon és el de la defensa de la pàtria. El ciutadà és provisor i defensor. «Els espanyols tenen el deure de defensar la pàtria». La idea que transmet és que el subjecte és un home adult i no una altra cosa; però està redactat molt finament, perquè els pares de la pàtria, pensar sí que pensaven. Com que no hi pot haver discriminació per raó de sexe, per tant, es configura una societat amb caps de família i es considera la possibilitat que el cap de família pugui ser una dona. No és irrellevant, i la situació constitucional, si considerem aquests dos articles, és francament greu.

Assistent 1: Ester Bonet. Quan la meua filla petita va aprendre a llegir notes de l'escola les llegia ella. Un dia que l'endemà tenien excursió no es va preparar i li vaig preguntar per què no ho havia fet. Em va respondre que no ho havia fet perquè deia «els nens de primer aniran al zoo». No va entendre que *els nens* volia dir *nens i nenes*. Primer et plantejés la lectura que has fet a les filles de les notes que els llegies quan elles encara no en sabien i després quin és el teu nivell de lectura. I penses que has de llegir amb ulls de nena que aprèn a llegir, i comences a veure que tot el que has après, ho has fet d'una manera determinada. Potser hauríem d'aprendre ara a llegir amb els ulls d'una nena. És només una anècdota que té molt a veure amb el que s'ha dit.

Assistent 2: Ona Domènech. Em sembla que els que som aquí compartim l'opinió que a la nostra societat hi ha sexisme i que el llenguatge pot col·laborar a fer que el sexisme disminueixi i si pot ser que desaparegui. Però la realitat és que quan es vol incorporar l'ús d'un llenguatge no sexista, a la pràctica no és fàcil. Segurament també és qüestió d'acostumar-s'hi, però també crec que és important situar-te en una posició intermèdia i no en els extrems. La meua experiència professional em diu que redactar determinats textos coherents de cap a peus i escrits amb un llenguatge que sigui absolutament no sexista i que no utilitzi el masculí com a genèric, és

pràcticament impossible. Depèn dels textos. N'hi ha que són molt llargs, i és molt difícil no recórrer a l'ús del masculí com a genèric —ús que les gramàtiques han acceptat sempre per una raó evident d'economia lingüística que tots busquem quan parlem i escrivim. Em sembla que és important transmetre la importància de l'ús del llenguatge perquè el discurs també construeix la realitat. Però de la mateixa manera que en un imprès o en escrits breus no hi ha raons per redactar d'una manera sexista, quan hi ha una publicació, una norma o llei llargues és pràcticament impossible.

Arran d'una estada a Montreal (Quebec), l'any 1995 vaig observar com abordaven aquesta qüestió: qualsevol notícia en un diari quebequès duia sempre la doble forma; també els retòls, els impresos, etc. No eren sexistes. Però, en canvi, totes les redaccions de textos normatius duien sistemàticament una anotació als crèdits que deia «en aquest text, el masculí s'utilitza exclusivament com a genèric, per una qüestió d'economia lingüística i sense cap voluntat sexista».

Esther Mitjans. Només una resposta a aquesta intervenció. Quan es parla del Canadà el problema que tenen és que ho han de fer en francès i en anglès, és obligatori, i per tant si ho han de fer en francès, en anglès i en masculí i femení, no ho podrien fer. La justificació d'economia, per tant, té molt de sentit.

Agustí Pou. A propòsit d'això, llegia una llei de la comunitat de Madrid, i vaig comptar unes 45 vegades la paraula *persona*. Vaig tenir la impressió que això pot ser una crossa cap a altres fórmules més imaginatives. Em costa d'imaginar en un text legislatiu trobar una fórmula sense tanta crossa. Potser era un error o un abús dels correctors de la llei, però és cert que en textos llargs en el llenguatge jurídic, això costa.

Eulàlia Lledó. Parlem del francès i de l'anglès i moltes vegades no es posa en qüestió que un text estigui en les dues llengües i en canvi sí que sigui més curtet. Aquí, amb el llenguatge administratiu ningú posa en dubte que ha d'estar en castellà i en català, i al meu entendre això és absolutament antieconòmic, atès que aquí no hi ha ningú monolingüe català. No és el que jo penso que s'ha de fer, però podria ser un argument. També penso que no m'atreuria a fer servir la paraula *impossible* perquè encara n'hem d'aprendre, i n'aprendrem de fer un text sencer; i és possible que no s'utilitzi el masculí com a genèric i que fins i tot sigui més clar i més precís. I de fet, ja que es diu tant que el llenguatge jurídic ha de ser concís, precís, etc., penso que potser aquesta manera de fer servir el masculí va en detriment del llenguatge jurídic. Per això jo no perdria de vista que estem en un procés. D'altra banda, voldria remarcar que hi ha indicis que les criatures quan són petites i parlen, no utilitzen el masculí com a genèric.

Rafael Bisquerra. Si no anem en compte arribarà un moment que el llenguatge ens impossibilitarà de comunicar-nos. Referent a la primera intervenció de la nena que no se sentia inclosa amb els nens, si la professora utilitza el llenguatge no sexista fins a l'extrem que diu «els nois són nois i les noies són noies» i quan parla de *nois* no entenen mai el genèric, evidentment es produeix aquesta situació. Quan resulta que qui fa la convocatòria és un altre mestre del mateix centre que sí que utilitza el genèric, aleshores no l'entenen. És a dir, si hi ha genèrics, ens posem d'acord que sí que n'hi ha; encara que en determinats moments calgui procurar fer la delimitació i la insistència, però acceptant que sí que n'hi ha, i que s'han d'utilitzar en alguns moments perquè sí no el llenguatge es fa inviable. I quan un escriu un text llarg o un llibre, és impossible poder seguir aquests criteris de manera sistemàtica sense utilitzar el genèric. Aprofito per comentar que també a Catalunya, a principi dels anys noranta, en diverses publicacions ja es va començar a posar aquesta nota de què parlàvem al principi del text.

Esther Mitjans. Abans, Rafael, has utilitzat un metallenguatge. S'ha de tenir molt en compte el context. El contingut que has posat era molt impactant perquè estaves parlant de la situació dels immigrants; i, aleshores, la qüestió de la diferència homes i dones, la duplicitat de formes, etc. ha quedat com un aspecte més secundari.

Eulàlia Lledó. Ha aconseguit segurament que ningú visibilitzés que hi ha com a mínim un 42 % d'immigrades, és a dir que ens pensem que la immigració és masculina.

Anna Solà. Quan el genèric no ens representa, també en podem inventar un que sí que ho faci; coses més difícils hem fet i de recursos lingüístics n'hi ha. També subscric que la nota a començament de text justificant l'ús del genèric masculí és sinònim o bé que no hem trobat cap solució o bé que no l'hem buscada, perquè ja estem còmodes amb el genèric masculí, després de

tantes manifestacions, reclamacions i propostes de solucions per tal que hi hagi altres alternatives.

També volia insistir que si ens encallem amb aquests temes, ens allunyem de la necessitat de veure la problemàtica d'una manera integral. El cas de l'escola és molt clar; és a dir, no és que des de la direcció la normativa hagi d'unificar els paperets de «nens i nenes», sinó que l'escola s'ha de plantejar fins a quin punt està educant d'una manera mixta o està coeducant realment els nens i les nenes. Aquesta reflexió sobre la coeducació va molt més enllà de la utilització del llenguatge, perquè implica posar en joc i revisar categories, jerarquies, utilització d'espais, propostes de models i de valors que la institució educativa i els altres agents educatius des del punt de vista social estem i estan difonent: o bé la pervivència de les desigualtats o bé llur transformació, transformació que necessàriament ha de comportar incomoditats, problemes i reptes.

Assistent 3: Marta Payà. Per al·lusions, ja que aquesta tarda presentaré la comunicació titulada «Les persones estem preocupats i preocupades». El títol era buscadament provocatiu. Volia posar de manifest que si no apliquem el desdoblament tot seguint uns criteris i, en canvi, ho fem d'una manera mecànica, podríem arribar a aquest absurd.

Citació recomanada

«Confonem gènere i sexe? El sexisme en el llenguatge: delimitació del fenomen». A: *Confonem gènere i sexe? Llenguatge no sexista: fenomen, límit i aplicació* [en línia]. V Jornada de Llenguatge Jurídic i Administratiu Universitari. Universitat de Barcelona, 15 d'abril de 2005. Barcelona: Universitat de Barcelona. Serveis Lingüístics, 2007. <www.ub.edu/sl/cilaj/actes/VJornada/3_Taula_rodona.pdf>.

M. Jesús Izquierdo. Doctora en Economia i professora titular de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Àmbit de recerca: la desigualtat social i la sociologia de les emocions i els sentiments. Actualment dirigeix el Grup d'Estudi dels Sentiments, les Emocions i la Societat, del Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Llibres principals publicats: *El sexisme a la UAB. Propostes d'actuació i dades per a un diagnòstic* (Universitat Autònoma de Barcelona, 2004); *Sin vuelta de hoja. Sexismo: poder, placer y trabajo* (Bellaterra, 2001); *Cuando los amores matan. Conflicto y cambio en las relaciones de edad y de género* (Libertarias, 2000); *El sexisme a la Universitat* (Universitat Autònoma de Barcelona, 1999); *El malestar en la desigualdad* (Cátedra, 1998); *Aguantando el tipo. Desigualdad social y discriminación salarial* (Diputació de Barcelona, 1998); *La interdependència de les activitats domèstiques i el treball remunerat* (Parlament de Catalunya, 1993); *La desigualdad de las mujeres en el uso del tiempo* (Instituto de la Mujer, 1988); *Las, los, les, (lis, lus). El sistema sexo/género y la mujer como sujeto de transformación social* (laSal Ed. de les Dones, 1983).

Esther Mitjans. Professora de Dret Constitucional a la Universitat de Barcelona. Membre del Comitè Executiu del Consell Internacional d'Estudis Canadencs (CIEC). Presidenta de la Fundació d'Estudis Canadencs a Espanya. Presidenta de l'Associació Espanyola d'Estudis Canadencs (AEEC). Directora del Centre d'Estudis Canadencs de la Universitat de Barcelona. Membre de la Xarxa Europea d'Estudis Canadencs. Directora del Gabinet de Drets Humans i Centre de Dret Internacional Humanitari de la Creu Roja a Catalunya. Membre del Consell Assessor de l'Agència Catalana de Protecció de Dades. Entre 1995 i 2001, vicedegana de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona. La seva línia d'investigació principal se centra en les autonomies, el federalisme i la protecció de dades.

Anna Solà. Gerent de l'Institut Català de la Dona, des de 2004. Llicenciada en Art per la Universitat Autònoma de Barcelona. Ha format part des del 1975 de la cooperativa Drac Màgic, que té com a objectiu principal la difusió de la cultura audiovisual, i que organitza, entre d'altres

activitats, la Mostra de Films de Dones. Professora associada de Cinema, Vídeo i Televisió a l'Escola Multimèdia de la Universitat Politècnica de Catalunya. Ha treballat en el camp de la crítica i la didàctica cinematogràfica i és coautora de diverses publicacions, entre d'altres, *Cómo ver la TV?* Així mateix, ha participat en la publicació de diversos textos sobre educació i llenguatge audiovisual, a més d'haver dirigit la col·lecció de materials produïts per a les campanyes de divulgació cinematogràfica desenvolupades en diversos municipis de Catalunya. Ha codirigit el col·lectiu *Drac Màgic*, la Mostra Internacional de Films de Dones de Barcelona i ha coordinat diferents grups de treball dedicats a la investigació cinematogràfica.

Eulàlia Lledó. Doctora en Filologia Romànica, professora de secundària a Barcelona i col·laboradora de la Universitat Rovira i Virgili i de la Universitat de Lleida. Des de fa temps, es dedica a la investigació dels biaixos sexistes i androcèntrics de la literatura i de la llengua, cosa que l'ha portada a publicar diversos llibres i articles i a parlar-ne en diferents àmbits. Pel que fa a la llengua, es dedica a l'anàlisi del discurs, dedicació que l'ha portada a estudiar, entre d'altres, el discurs acadèmic, notícies de premsa, especialment les de maltractaments, la llengua en l'esport o les denominacions dels oficis. Ha elaborat diverses recomanacions per evitar els usos sexistes i androcèntrics de la llengua. Ha col·laborat en la revisió del *Diccionari general de la llengua catalana* de l'IEC i en la revisió del *Diccionario de la lengua española* de la RAE (juntament amb M. Àngeles Calero i Esther Forgas). Forma part del grup NOMBRA. Els últims llibres sobre llengua publicats són *De mujeres y diccionarios. Evolución de lo femenino en la 22ª edición del DRAE* (2004), *L'espai de les dones als diccionaris: silencis i presències* (2005), *De llengua, diferència i context* (2005), *Las profesiones de la A a la Z* (2006) i *Esports, dones i llengua. 2. Normatives de competició, reglamentacions i documents administratius* (2007).

Rafael Bisquerra. Catedràtic d'Orientació Psicopedagògica a la Universitat de Barcelona i coordinador del GROU (Grup de Recerca en Orientació Psicopedagògica). La seva línia de recerca es l'educació emocional. Ha impartit docència sobre mètodes d'investigació, estadística aplicada, orientació psicopedagògica i educació emocional. Algunes de les seves publicacions són: *Educación emocional y bienestar* (Praxis, 2000), *Modelos de orientación e intervención psicopedagógica* (Praxis, 1998), *Manual de orientación y tutoría* (Praxis, 1996-2002), *Orígenes y desarrollo de la orientación psicopedagógica* (Narcea, 1996), *Métodos de investigación educativa* (CEAC, 1989), *Introducción conceptual al análisis multivariable* (1989).